

ROZHLASOVÉ VYSÍLÁNÍ ZE SOVĚTSKÉHO SVAZU BĚHEM DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY

JAN CHADIMA

Rozhlasové vysílání¹ patřilo k důležitým aktivitám zahraničního vedení KSČ v Moskvě.² Samotné vysílání lze rozdělit na dvě samostatné části, první byl sovětský státní rozhlas,³ kdy české relace tvořily jen dílčí část samotného obsahu, a druhé paralelní vysílání, jež podléhalo Kominterně. Toto vysílání bylo zahájeno po napadení SSSR nacistickým Německem. Vzniklo celkem 16 jazykových redakcí.⁴ V druhém případě se tedy jednalo o vysílače s vlastním českým obsahem.

Moskevské vedení KSČ se ustanovilo v prosinci roku 1938. Samotné moskevské vedení bylo v nelehké situaci. Strana musela svoji politiku přizpůsobovat změnám vyplývajícím ze zahraničněpolitické orientace SSSR. Klíčovými momenty jsou tu pakt Molotov – Ribbentrop (23. srpen 1939), po němž bylo zahraniční vedení KSČ de facto jen trpěno, a napadení Sovětského svazu (22. června 1941), kdy se představitelé strany opět dostávají do popředí zájmů a mohli začít aktivně vystupovat. Během války tak došlo k mnoha názorovým veletočům: od kooperace na počátku války k nekompromisnímu odmítání Benešova vedení zahraničního odboje, a posléze k opětovnému návratu ke spolupráci.⁵

1 Dílčí část tohoto příspěvku, pojednávající zejména o aktivitách Rudolfa Slánského, vychází z podkapitoly mého disertačního projektu Rudolf Slánský (1901–1952) Vzestup a pád stranického funkcionáře. Praha 2019, disertační práce, vedoucí práce Michal Pullmann.

2 Mezi jeho členy patřili kromě K. Gottwalda, R. Slánského, J. Šverma, V. Kopecký, V. Široký, R. Applet, J. Krosnář a B. Köhler. Viz Janeček, Oldřich (ed.): Z počátků odboje. 1938–1941. Praha 1969, s. 43.

3 K samotné historii sovětského rozhlasu lze odkázat na Lovell, Stephen: Russia in the Microphone Age. A History of Soviet Radio 1919–1970. Oxford 2015.

4 Jentoft, Morten: Gud dag! Govorit Moskva!: radio Kominterna, sovetskaja propaganda i norvežcy = Radio Moskva. Moskva 2013, s. 76, poznámka pod čarou.

5 Srov. Němeček, Jan: Na cestě k moci... In: Per saecula ad tempora nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka, sv. 2. Praha 2007, s. 810–819.

V tomto směru došlo k důležité události, kdy se v prosinci roku 1943 moskevské vedení KSČ sešlo s prezidentem Benešem.⁶ Hlavním smyslem Benešovy návštěvy však bylo setkání se Stalinem, resp. uzavření spojenecké smlouvy se Sovětským svazem.⁷ Jednání mezi Benešem a moskevským vedením KSČ neskončilo uzavřením žádné závazné dohody. Setkání přispělo k vyjasnění si vzájemných stanovisek, oba tábory si zachovaly vlastní politickou linii a své představy o budoucnosti osvobozeného státu.⁸

Zajímavý postřeh k moskevskému vedení KSČ podal prezidentův tajemník Eduard Táborský. „Stalin nemohl lépe prospět svým záměrům, nežli tím, že os tentativně držel Gottwalda a jeho společníky stranou všech jednání a choval se k nim, jako by byli prostými občany cizí země, jimž Sovětsky svaz dočasně poskytl azyl. Během prezidentovy návštěvy v sovětském hlavním městě v prosinci 1943 se Stalin s Molotovem ani jedenkrát nezmnili o Gottwaldovi, Slánském či o jiných československých komunistech.“⁹ Tato „ignorace“ ze strany Stalina měla dle historika Tomana Broda několik příčin. Jednak to byla sovětská nespokojenost s domácím odbojem, který dle Sovětů nevyvíjel příliš aktivní činnost, zbrojní kapacita Protektorátu, a taktéž účast slovenských vojáků v boji proti Rudé armádě. Roli mohla hrát snaha přesvědčit Beneše o tom, že se Stalin nehodlá vměšovat do vnitřních záležitostí Československa.¹⁰ Všechny tyto uvedené události se pak pochopitelně odrazily i na obsahu rozhlasového vysílání, kdy zajisté největším impulsem k změně obsahu vysílání bylo napadení Sovětského svazu nacistickým Německem.

6 Jednání se za KSČ účastnili Klement Gottwald, Jan Šverma, Václav Kopecký a Rudolf Slánský.

7 Smlouva umožňovala ČSR se v mezinárodních jednáních o poválečné Evropě opřít o sovětskou podporu. Na druhé straně ale pro SSSR otevírala cestu do středoevropského regionu ještě v době, kdy neměl jistotu vojenské přítomnosti. Smlouva ve svých člancích hovořila o politice trvalého přátelství a přátelské poválečné spolupráci a také o vzájemné spolupráci v boji s nacistickým Německem. Obě strany se zavázaly, že neuzavřou separátní mír s nacistickým Německem a ani jeho satelity. V dalším článku slibovaly obě strany vzájemnou vojenskou pomoc z důvodu opětovného oživení německé agrese a čtvrtý článek zaručoval nevmešování se do svrchovanosti a vnitřních záležitostí druhého státu. Viz Němeček, Jan a kol: Československo-sovětská smlouva 1943. Praha 2014; Kubelková, Radka: Edvard Beneš mezi Londýnem a Moskvou: vývoj spolupráce londýnského a moskevského exilu – od československo-sovětské smlouvy k přijetí Košického vládního programu. Praha 2017.

8 Hrbek, Jaroslav (et al.): Druze zaplacená svoboda. Osvobození Československa 1944–1945, I. díl. Praha 2009 s. 94.

9 Táborský, Eduard: Communism in Czechoslovakia 1948–1960. New Jersey 1961, s. 11, cit. dle Brod, Toman: Osudný omyl Edvarda Beneše 1939–1948. Československá cesta do sovětského područí. Praha 2002, s. 252.

10 Brod, T.: Osudný omyl, s. 252–253.

Státní rozhlas

Ohledně samotného vysílání rozhlasu během druhé světové války z badatelského hlediska narážíme na nedostatek pramenů. Mnohdy je nutné vycházet pouze z korespondence, která je často nedatovaná.¹¹ Jednalo se o sovětské státní vysílání, což byla pro zahraniční vedení KSČ komplikace, neboť rádio se logicky svým obsahem soustředilo především na sovětskou domácí scénu, nikoliv na situaci na okupovaném území. Zvláště po uzavření sovětsko-německého paktu nebylo vhodné o situaci v Protektorátu hovořit.

Marie Švermová k tomu později uvedla „Když jsem tehdy v Moskvě po marných diskusích s vedoucími sovětskými pracovníky poznala, že se nějaké změny, po kterých volali naši lidé doma, nedají prosadit, raději jsem ze svého místa v rozhlase odešla. Do české redakce nastoupil Ruda Slánský, který se pak stal jejím vedoucím. Byl při svém jednání s nadřízenými sovětskými orgány opatrnější a měl více trpělivosti. A té bylo zapotřebí zejména na podzim 1939 po uzavření Sovětsko-německého paktu, kdy se o našich problémech v sovětském rozhlase nedalo už vůbec hovořit.“¹²

Svou roli zde sehrál i tehdejší šéf československé redakce Bedřich Voda-Pexa, který žil od roku 1932 v SSSR, přizpůsobil se tamnímu byrokratickému systému a bránil se jakýmkoliv změnám.¹³ Problém byl i v nevhodném vysílacím čase pro české území, který byl v 10 hodin večer pražského času.¹⁴

Významnými figurami sovětského státního rozhlasu byl Rudolf Slánský a Jan Šverma. V první polovině třicátých let Slánskému ve stranické hierarchii náležely funkce spjaté s organizační výstavbou strany. Toto však s sebou neslo jedno významné riziko, ze své pozice byl Slánský v nejčastějším styku s instruktory Kominterny, kteří několikrát kritizovali jeho postup. Marie Švermová v dopisem adresovaném svému manželovi uvedla „Ruda – novopečený org. taj. bude mít dosti blbou situaci. Nevím, proč je zde proti němu taková antipatie – ale to hlavně Vasil, který se dokonce po něm svezl v článku v posl. KI¹⁵ – to Ruda bude mít svinskou radost, až se dozví, že má oport. linii. v org. otázkách.“¹⁶

11 Srov. Křesťan, Jiří: Hovoří Moskva – Moskva hovoří! Československé rozhlasové vysílání ze Sovětského svazu v letech 1939–1945. In: Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů 8, č. 1, 2014, s. 21, pozn. 20.

12 Švermová, Marie: Vzpomínky. Praha 2008, s. 150–151.

13 Křesťan, J.: Hovoří Moskva, s. 19–20.

14 Archiv Národního muzea (ANM), fond Bareš Gustav, kart. 28, Tajný český vysílač, s. 4. (jedná se o nezpracovaný fond).

15 Patrně se jedná o periodikum Die Kommunistische Internationale: Organ des Exekutivkomitees der Kommunistischen Internationale.

16 Archiv bezpečnostních složek (ABS), fond Ministerstvo národní bezpečnosti (MNB), arch.

Nejdůležitějším momentem jeho politického života v meziválečném období je však polovina třicátých let, kdy Slánský spolu se Švermou de facto přebrali vedení strany. Šverma v kooperaci se Slánským se snažil taktiku strany více přizpůsobit domácím poměrům. Jejich postup však narazil na nevoli Kominterny. V důsledku toho byli Slánský a Šverma nuceni provést sebekritiku, po které se však krátce na to oba vrací do vedoucích struktur strany. Z osobnostního hlediska byl Slánský velice organizačně schopným politikem, se silnou vnitřní integritou svých postojů, které určovaly směr jeho politické aktivity.¹⁷ Slánský byl do práce pro rozhlas doporučen Gottwaldem s tím, že dokáže zlepšit obsah vysílání.¹⁸

Jan Šverma během svého působení v Moskvě za druhé světové války pracoval v zahraničním sekretariátu Kominterny. Samotného Švermu v rámci struktur KSČ lze označit za význačného teoretika a intelektuála.¹⁹ Z hlediska rozhlasového vysílání Šverma nebyl nikdy pracovníkem rozhlasu, avšak v rámci struktury KSČ mu podléhali straníci, tedy i členové redakce. Dále vzhledem k tomu, že byl funkcionářem Komunistické internacionály, byl Šverma jakýmsi prostředníkem mezi československou redakcí a představiteli Kominterny.²⁰

Vysílání státního rozhlasu bylo rozděleno do několika oddělení, která vždy zastupovala určitou skupinu teritoriálně spojených zemí.²¹ Státní rozhlas nebyl přímo pod vlivem Kominterny, ale pokud docházelo k rozporům mezi pracovníky zahraničních redakcí a vedením rozhlasu, apelovalo se na příslušné sekce Kominterny, aby zasáhly.²² Z představitelů KI zasahoval do vysílání nejvíce Dimitrij Manuilskij či přímo vůdce Kominterny Georgi Dimitrov.²³ Za tyto snahy však nelze sovětskou stranu kritizovat, jednalo se o sovětské státní vysílání v době válečného konflik-

č. MNB-1, kart. 1, B-4-V-19440, podsvazek 3, fol 26. Tento článek zmiňuje též Karel Kaplan ve svých textech (*Viz Kronika komunistického Československa. Klement Gottwald a Rudolf Slánský*. Praha 2009, s. 209), bohužel bez uvedení konkrétního odkazu. Samotný článek se nepodařilo v relevantních periodikách dohledat, stejně tak se nepodařilo určit identitu zmíněného Vasila. Mohlo by se však jednat o Borise Vasilijeva, vedoucího Organizačního oddělení EKI

17 Veškeré biografické údaje a analýza Slánského vycházejí z mého již zmíněného disertačního projektu *Rudolf Slánský (1901–1952) Vzestup a pád stranického funkcionáře*. Praha 2019, disertační práce, vedoucí práce Michal Pullmann.

18 Rossiiskii gosudarstvennyi arkhiv sotsial'no-politicheskoi istorii (RGASPI), f. 495, op. 272, d. 51, fol. 129. Tímto bych chtěl poděkovat PhDr. Emilu Voráčkovu DrSc. za zpřístupnění materiálů z RGASPI.

19 Anev, P. –Bílý, M. (eds): *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989)*, L–Z, s. 435–439.

20 Vojenský historický archiv (VHA), sbírka *Vzpomínek*, Jiří Sládek, sign. 9047.

21 Tamtéž.

22 Tamtéž.

23 Křesťan, J.: *Hovoří Moskva*, s. 19–20

tu a bylo logické, že potřebovali mít svůj propagandistický nástroj pod kontrolou. K tomuto měl ostatně Klement Gottwald uvést „soudruzi musí chápat, že to není náš rozhlas, že je to státní sovětské rádio.“²⁴

Zásahy do obsahu vysílání se týkaly z logiky věci zvýšení aktivit odboje v Proktorátu. Šverma k tomu v dopise Gottwaldovi poznamenal „V sobotu byla porada u D[imitrova] o tom, jak naše redakce vedou kampaň organizování sabotáže a partizánského boje [...] D[imtrov] udělal asi následující závěr: organizování sabotáže musí nyní být hlavní a stálou kampaní – musí ji provádět celá redakce“²⁵

Na jedné straně se sice objevovaly tendence představitelů Kominterny zasahovat do vysílání, na druhé straně pokud šlo o zlepšení materiálního postavení členů rádia, byli předáci Kominterny mnohdy neteční, což nesl Šverma mnohdy těžce „Šverma [...] nechce pochopit logiku kominternovských ‘chozajstvennikov’²⁶ a nevie sa zmierit s logickým argumentom, ‘Inoradio²⁷ se nás netýká’. Nerozlišuje tak pedantne medzi pracovníkmi Kominterny a Inoradia“.²⁸

Život člena redakce nebyl rozhodně lehký. Písařky a překladatelé pracovali 8–10 hodin denně, redaktoři a hlasatelé 14–18 hodin denně bez volných dnů, „zvláště tvrdá byla služba hlasatelů, kteří za války nikdy nespali déle než pět hodin“²⁹ Řadový zaměstnanec bydlel mnohdy v bytě v jedné místnosti se společným příslušenstvím, kdy tento byt byl mnohdy daleko od budovy rozhlasu. Lepší postavení měli vedoucí vysílání, kteří bydleli ve známém hotelu Lux, který byl blízko redakce vysílání.³⁰

Jistá selekce mezi vedoucími pracovníky a řadovými členy rozhlasu byla i v každodenním stravování. Pracovníci rozhlasu byli rozdělení do kategorií A, B a C. „Ta kategorie C to byla polévka a nějaká kaše a karbanátek [...] V kategorii B už k tomu byl předkrm [...] a v kategorii A bylo to všechno plus ještě půl deci vodky“ Celkově však měli mít pracovníci rozhlasu privilegované postavení, co se týče zásobování.³¹

Rozdíly panovaly však také ve mzdách, kdy například Klement Gottwald dostával za každý článek, který psal pro Stalina 400 rublů, členka redakce Božena Synková, dostávala za celý měsíc náročné práce v redakci pouze 450 rublů.

24 ANM, Bareš Gustav, kart. 27, Za války v Moskvě, s. 82.

25 Korespondence Šverma – Gottwald 8. března 1942. ANM, Bareš Gustav, kart. 28, strojopisné přepisy Švermových dopisů.

26 Tj. vedoucí.

27 Název pro zahraniční vysílání Moskevského rozhlasu.

28 VHA, sbírka Vzpomínek, Eduard Friš, sign. 8662.

29 VHA, sbírka Vzpomínek, Jiří Sládek, sign. 9047.

30 Tamtéž.

31 Tamtéž.

Vzhledem k důležitosti vysílání, jakožto propagandistického nástroje, však pracovníci rozhlasu nesměli být posíláni na frontu.³²

Hlavním představitelem v rádiu za Sovětskou stranu byl Dmitrij Alexejevič Polikarpov, který byl v letech 1940–1944 předseda Všesvazového rozhlasového výboru. Eduard Friš, jeden ze členů redakce, k němu ve svých vzpomínkách uvedl „O chvíli som stál zoči voči Džingischánovi, chcel som povedať súdr. Polikarpovovi [...] každý činiteľ dostal k imeni a otčestvu aj svoju prezývku. Prečo sa stal [...] Džingischánom, to prosím už presne a vierohodne vysvetliť neviem. Azda kvôli občasným výbuchom na poradách zahraničných redaktorov.“³³

Polikarpov vydal instrukci, že obsah vysílání podléhá jeho finálnímu schválení.³⁴ Toto později Šverma okomentoval ve dvou dopisech slovy „Polík se zase zbláznil ‘všechno čte’ [...] škrty, které tu ‘načalstvo’ už musí udělat, aby mělo co dělat.“³⁵ Tyto centralizační snahy měly silné byrokratické tendence, které zpomalovaly úsilí české redakce. Vzhledem k tomu, že každá relace musela být před odvysíláním schválena, musela být tudíž nejprve přeložena do ruštiny pro ruské vedení.³⁶

Kontrola ze strany sovětského vedení znamenala taktéž případnou cenzuru. Každá strana písemně verze relace se předkládala schválení.³⁷ Toto opatření však podle všeho nebylo nijak striktní, „Celé to vysílání [...] se předkládalo, celá ta složka cenzuře [...] Cenzorská kontrola byla čistě formální, to šlo opravdu jenom o to razítko, [cenzor] se podíval a pustil to, čistě formalita [...] Pak se s tou složkou muselo jít do tzv. oddělení výpuska [...] To byla taková skleněná budka, těsně před vchodem k těm studiím, kde seděla paní, a ta to prolisovala a dala na to, na tu košilku razítko [...] Ale nevím, co kontrolovala, nikdy nic nekontrolovala.“³⁸

S vysíláním Moskevského rozhlasu souvisí též rozdělení moskevského vedení z důvodu postupující války. Poté, co se vojska Wehrmachtu v říjnu 1941 blížila k Moskvě, byla část představitelů KSČ (Gottwald, Kopecký) evakuována do 1200 km vzdálené Ufy, odkud vysílali redakce podřízené přímo Kominterně.³⁹ Šverma zůstal v Moskvě⁴⁰ spolu s částí redakce moskevského vysílání,⁴¹ kterou tvo-

32 Křesťan, J.: Hovoří Moskva, s. 21–22.

33 VHA, sbírka Vzpomínek, Eduard Friš, sign. 8662.

34 Gorjajeva, Taťjana Michajlovna (ed.): „Velikaja kniga dnja“. Radio v SSSR, dokumenty i materiály. Moskva 2007, s. 107.

35 ANM, Bareš Gustav, kart. 28, strojopisné přepisy Švermových dopisů.

36 VHA, sbírka Vzpomínek, Jiří Sládek, sign. 9047.

37 VHA, sbírka Vzpomínek, Eduard Friš, sign. 8662.

38 VHA, sbírka Vzpomínek, Jiří Sládek, sign. 9047.

39 Jentoft, Morten: Gud dag! Moskva 2013, s. 76, poznámka pod čarou.

40 Dle vzpomínek Marie Švermové byl její manžel též evakuován do Ufy, ale hned druhý den po příjezdu dostal pokyn vrátit se do Moskvy. Viz Švermová, M.: Vzpomínky, s. 160.

41 Křesťan, J.: Hovoří Moskva, s. 25.

řil František Nečásek a Eduard Friš. Slánský se ocitl v Kujbyševě (dnešní Samara), kam se přestěhovala hlavní redakce sovětského státního rozhlasu.⁴² Vysílalo se tedy paralelně jak z Moskvy, tak Kujbyševa, samotné rozdělení moskevského vedení KSČ trvalo do května 1943.⁴³ Vysílání z Kujbyševa či Moskvy však nebylo odříznuto od zbytku vedení strany v Ufě, tedy od kominternovského vysílání. Klement Gottwald posílal dvakrát týdně do Kujbyševa situační komentáře, které měly být též vysílány.⁴⁴ Pro evakuované v Kujbyševě se pochopitelně zhoršilo jejich zázemí, kdy všichni byli ubytováni v jedné učebně bývalé školy,⁴⁵ kdy se jim „ložnici“ stala přímo chodba před redakcemi. V zimě redakcím popraskalo topení a zamrzl vodovod.⁴⁶

V Kujbyševě patrně docházelo ke konfliktům mezi členy redakce a redaktorem Pexou. Je možné, že se však jednalo spíš o konflikty osobního rázu než ideového. Slánský se posléze v listopadu 1941 vrací do Moskvy,⁴⁷ zatímco Pexa patrně dál vedl redakci v Kujbyševě. Ve svém dopise⁴⁸ Gottwaldovi k tomu uvedl,⁴⁹ že „v redakci se nyní jinak pracuje bez Peksy [...] V Kujbyševě zatím vysílání zůstává a s ním tam také Peksa, z čehož máme všichni radost. Odnáší si to zatím Špaček,⁵⁰ kterou prý Peksa – jak mi Špaček píše – týrá (místo mne).“⁵¹

Slánský v rámci rozhlasu vedl pouze českou redakci a na jaře roku 1942 se stal šéfem vysílání střeoevropské sekce moskevského rozhlasu, spadala pod něj redakce česká, slovenská, maďarská a polská.⁵² Šverma k tomu podotkl, že je díky tomu možné pracovat mnohem volněji a lépe.⁵³ Slánský se ke svému jmenování

42 ANM, Bareš Gustav, kart. 28, Tajný český vysílač, s. 44.

43 Křesťan, Jiří: Jan Šverma. Hovoří Moskva. In: Černý, Tomáš et al.: Pozor, vysíláme!: dvacet osobností českého rozhlasu a televize. Praha 2013, s. 78.

44 ANM, Bareš, Gustav, kart. 28, Tajný český vysílač, s. 51.

45 VHA, fond František Nečásek, inv. č. 7, kart. 7, fol. 90.

46 Křesťan, J.: Hovoří Moskva, s. 25–26.

47 Slánská, Josefa: Zpráva o mém muži. Praha 1990, s. 109.

48 Část Slánského korespondence je uložena v Národním archivu v zmikrofilmovaném fondu Klementa Gottwalda. Výrazná část Slánského korespondence (včetně strojopisu) je po zmikrofilmování však hůře čitelná, či zcela nečitelná. Tímto chci poděkovat pracovníci 4. oddělení Národního archivu paní Boženě Vlčkové za zpřístupnění originálních archivních materiálů. Z tohoto důvodu však v případech citace ze Slánského korespondence vycházím z původní signatury.

49 Vzhledem k obtížné čitelnosti Slánského rukopisu bych chtěl velice poděkovat PhDr. Zuzaně Drnkové-Vašákové za výraznou pomoc s analýzou Slánského textu.

50 Špaček byla přezdívka Slánského manželky.

51 Korespondence Slánský – Gottwald nedatováno. NA, KSČ – ústřední orgány, ÚV KSČ, Klement Gottwald (100/24), sv. 171, a. j. 1512, fol. 3.

52 Základní údaje k polské redakci lze nalézt Jędrzejczak, Jaroslaw: Polskie i polskojęzyczne audycje radiowe w okresie II wojny światowej. In: Z Dziejów Polskiej Radiofonii, nr.1, 2004/2005, s. 85–112.

53 Korespondence Šverma – Gottwald 6. března 1942. NA, KSČ – ÚO, ÚV KSČ, f. 100/24, kart. 171, fol. 119a; ANM, Bareš Gustav, kart. 28, strojopisné přepisy Švermových dopisů.

vyjádřil v korespondenci, „Honzík [Šverma] Vám už telefonicky sdělil, že mne dočasně udělali náčelníkem. Jsou tím vinni kluci, Honza, Nečásek a Friš, kteří mne přemlouvali [...] abych převzal tuto práci. Nechtěl jsem, poněvadž raději jsem chtěl být pánem v české redakci, než ‚panovníkem‘. Kolik zde kluci nadělali, že prý je to poprvé, co takovou funkcí dávají ‚inostranému‘ [cizímu] soudruhovi atd.“⁵⁴ Funkci podle všeho skutečně nechtěl přijmout, sám k tomu později napsal „Proklínám tu chvíli, kdy jsem dal pohnout k načalstvu.“⁵⁵ Slánský vnímal roli patrně jen jako dočasnou, předpokládal, že bude vystřídán redaktorem Františkem Kozou. Ten však „zemřel a já znovu jsem se chtěl té funkce vzdát. Opět mne všichni počali přemlouvat, abych tak nečinil. Od Vás jsem nedostal tehdy žádnou, ani nejmenší zmínku o tom, že s tím nesouhlasíte.“⁵⁶ Václav Kopecký vyjádřil jistou nevoli ke jmenování Slánského, ale primárně spíš pouze kvůli tomu, že se nebude moci plně věnovat české redakci.⁵⁷ Kopecký posléze mluvil o dobrodiní osudu, že Slánský může vést redakci sám.⁵⁸

Slánský pokračoval s kritikou „výhod“ své vlastní pozice „nejsem se svojí prací spokojen, a sice proto, že příliš času zabírají všemožné administrativní, finanční, kádrové věci, [...] Nelíbí se mi dále proto, že se do společnosti ostatních náčelníků, loajálních k vedení, nehodím a že, se mi nechce nést odpovědnost za polské a maďarské vysílání[...] Moje funkce má jednu výhodu a prospěch, že není třeba překládat články [...] že nám v nich neškrtají lidé, kteří našim věcem nerozumějí. Jiné výhody to nemá.“⁵⁹ Šverma se sám ke Slánského funkci vyjádřil, že výhody této funkce jsou pochybné.⁶⁰

Z dochované korespondence lze soudit, že vedení redakce Slánskému komplikoval obyčejný lidský faktor, řada jeho kolegů ze zdravotních důvodů nebyla schopna redakční práci vykonávat, „a tak Ruda zůstal ‚šéfem pro všechno“ po

54 Korespondence Slánský – Gottwald nedatováno. NA, KSČ – ÚO, ÚV KSČ, f. 100/24, sv. 171, a. j. 1512, fol. 2.

55 Korespondence Slánský – Nečásek nedatováno. VHA, František Nečásek, kart. 1, inv. č. 7, fol. 89.

56 Korespondence Slánský – Gottwald nedatováno. NA, KSČ – ÚO, ÚV KSČ, f. 100/24, sv. 171, a. j. 1512, fol. 4.

57 Tamtéž, fol. 4.

58 Korespondence Kopecký – Šverma, nedatováno. NA, KSČ – ÚO, ÚV KSČ, Václav Kopecký (100/45), sv. 15, a. j. 265, fol. 27; Podle všeho však za války mezi Kopeckým a Slánským panovaly napjaté vztahy, dokonce spolu rok neměli mluvit. Příčiny tohoto stavu nejsou dosud vyjasněné. Kaplan, Karel: Kronika... Klement Gottwald a Rudolf Slánský. Praha 2009, s. 212.

59 Korespondence Slánský – Gottwald nedatováno. NA, KSČ – ÚO, ÚV KSČ, f. 100/24, sv. 171, a. j. 1512, fol. 4.

60 Korespondence Šverma – Gottwald z 8. března 1942. NA, KSČ – ÚO, ÚV KSČ, f. 100/24, kart. 171, fol. 122; ANM, f. Bareš Gustav, kart. 28, strojopisné přepisy Švermových dopisů.

dlouhé období.⁶¹ Kromě zdravotních komplikací se v korespondenci na druhé straně dočteme, že Slánského kolegům jejich rozhlasová činnost patrně stoupla do hlavy. „Trochu Friš nám dělá starosti. Nějak jsme ho ‚přechválili‘, takže se strašně nafoukl a reje i do Rudy, který je nyní ‚velikým šerifem‘.“⁶²

Všeobecně lze podle Švermových poznámek soudit, že si Slánský v redakci vybudoval silné a významné postavení. V jiném dopise však Šverma kritizoval Slánského za to, že je „rádiový byrokrat“, neboť si ponechává zprávy jen pro sebe.⁶³ Z těchto dílčích poznatků se nedá sestavit konkrétní podoba a hloubka Slánského působení v rozhlase. Lze však soudit, že ač Slánský funkci původně nechtěl, chopil se jí se svojí organizační pílí a patrně se i snažil vzdorovat centralizačním tendencím sovětské strany a postupovat celkově autonomně. Na druhé straně nelze ze Švermovy poznámky soudit, že by si z rozhlasu udělal/snažil udělat vlastní mocenské centrum, spíše ho pohltila celková atmosféra radia.

Z dostupných pramenů se nepodařilo zjistit důvod ani konkrétní datum Slánského odchodu z vedení redakce, podle dopisů k tomu muselo dojít v první třetině roku 1943. Slánský byl vystřídán Zosimou Kirsanovičem Novgorodovem.⁶⁴ Šverma k tomu poznamenal, že „ten nový ‚načalnik‘, který sedí na Rudově místě, vystrkuje růžky a strká do všeho nos. Myslím, že jsme toho s tím Rudovým odchodem mnoho nevyhráli.“⁶⁵ Slánský rozhlas zcela neopustil, pouze přišel o vedoucí funkci a stal se Novgorodovým zástupcem.⁶⁶ Také existují Slánského relace z moskevského rozhlasu, které byly vysílány po zbytek roku 1943 a do poloviny roku 1944.⁶⁷ Každopádně po odchodu Slánského z redakce již jeho pozice nebyla nikým nahrazena resp. Novgorodov sám řídil vysílání pro celý střeoevropský region.⁶⁸

Za národní osvobození

Jak bylo uvedeno výše, krátce po napadení SSSR ze strany nacistického Německa, byl státní rozhlas doplněn paralelním vysíláním, které bylo organizačně podřízeno Kominterně. Impulzy pro zřízení vlastního českého vysílání přichá-

61 Korespondence Šverma – Gottwald z 13. května 1942. NA, KSČ – ÚO, ÚV KSČ, f. 100/24, kart. 171, fol. 125a; ANM, Bareš Gustav, kart. 28, strojopisné přepisy Švermových dopisů.

62 Korespondence Šverma – Gottwald z 14. června 1942. NA, KSČ – ÚO, ÚV KSČ, f. 100/24, kart. 171, fol. 128; ANM, f. Bareš Gustav, kart. 28, strojopisné přepisy Švermových dopisů.

63 Holá, Věra: Jan Šverma 1901–1944. Praha 1985, s. 279.

64 VHA, sbírka Vzpomínek, Jiří Sládek, sign. 9047.

65 Korespondence Šverma – Gottwald z 11. března 1943. NA, KSČ – ÚO, ÚV KSČ, f. 100/24, kart. 171, fol. 223a; ANM, Bareš Gustav, kart. 28, strojopisné přepisy Švermových dopisů.

66 VHA, sbírka Vzpomínek, Jiří Sládek, sign. 9047.

67 Viz NA, KSČ – ÚO, ÚV KSČ, Rudolf Slánský (100/50), sv. 1, a. j. 4.

68 VHA, sbírka Vzpomínek, Jiří Sládek, sign. 9047.

zely dříve i z domova, kdy představitelé komunistického odboje začátkem roku 1940 zaslali moskevskému vedení žádost o zřízení tajného vysílání.⁶⁹ Klement Gottwald v návrhu na zřízení českého vysílače uvedl, že jeho úkolem je „Vystupovat jako český vysílač z posic českého lidu [a] vyjadřovat názory české dělnické třídy a její komunistické strany.“⁷⁰ Vysílač zpočátku působil v naprostém utajení a především obsahem svého vysílání měli navodit dojem, že je vysíláno přímo z území Protektorátu.⁷¹

Tajný vysílač byl sice pod patronátem Kominterny, ale tím, že byl mimo státní rozhlas, měl jeho obsah více český ráz. Vyjadřoval „především zájmy a problémy domácí odbojné fronty, čerpal ze zřídle české kultury“⁷² V tomto směru lze uvést relaci Dobrý voják Švejk po dvaceti letech. Švejk vystupoval v humorných situacích dohromady spolu s Hitlerem, Emanuelem Moravcem a dalšími okupanty či kolaboranty. Tato relace načas utichla během hrůz heydrichiády a obnovena byla po bitvě u Stalingradu. Vysílač dále na rozdíl od státního rozhlasu přinášel zprávy z domova, tlumočil směrnicí odbojovým skupinám.⁷³

Vysílání bylo na krátko přerušeno, z důvodu evakuace Moskvy. Obnovit vysílání se podařilo již dva dny po příjezdu evakuačních vlaků do Ufy. Novým sídlem vysílače se stal Dům pionýrů, bez jakéhokoli vázání pro redakce „Zprvu se všude bydlelo a pracovalo současně, tak jak lidé přijeli a jak si naskládali věci, rozprostřeli pokrývky“ krátce na to však Dům pionýrů ovládli „tesaři, zedníci, elektrikáři a jiní řemeslníci [...] A také upravili záchody, které [se] předtím sestávaly z řady betonových otvorů do země, před nimiž byly jen v betonu otištěné šlapky a nic víc. Úpravou a přepažením těchto místnůstek umlkly četné anekdoty, jimiž si mezinárodní legrace brousila o ně svůj vtip.“⁷⁴ Každodenní život znesnadňovalo taktéž samotné počasí, kdy v Ufě v zimě teplota klesla pod $-45\text{ }^{\circ}\text{C}$, taktéž docházelo k častým výpadkům topení a proudu, které zcela zastavilo vysílání. Na druhé straně pracovníci redakcí dostávali větší přiděly chleba a čaje, kdy přebytky směňovali na trhu za jiné potraviny. Pozice vůdců Kominterny byla lepší, ti bydleli v moderním hotelu Baškarija, se zvláštní prodejnou s nedostatkovým zbožím. Odtud Marta Gottwaldová nosila ostatní členům redakce tašky plné jídla.⁷⁵

69 ANM, Bareš Gustav, kart. 28, Tajný český vysílač.

70 Cit. dle ANM, Bareš Gustav, kart. 28, Tajný český vysílač.

71 Křesťan, J.: Hovoří Moskva, s. 22.

72 ANM, Bareš Gustav, kart. 28, Tajný český vysílač.

73 Křesťan, J.: Hovoří Moskva, s. 22.

74 ANM, Bareš Gustav, kart. 28, Tajný český vysílač, s. 40, 42.

75 Křesťan, J.: Hovoří Moskva, s. 25.

V Užě pak došlo k rozšíření počtu vysílačů, kdy dne 10. listopadu 1941 vznikl tajný vysílač Sudetendeutscher Freiheitssender a o 14 dní později vysílač Za slovenskou slobodu.⁷⁶ Hlavním představitelem vysílačů byl Klement Gottwald⁷⁷ a později Václav Kopecký.⁷⁸ Za touto změnou mohly být snahy Kominterny zasahovat do vedení KSČ. Pozice Gottwalda nebyla pevná. Ke konci roku Dimitrov povolal do Moskvy na jednání Gottwalda i Kopeckého. Krátce po tomto jednání se pak měl Kopecký zeptat Marie Švermové, jaký je její názor na to, že by Gottwalda nahradil její manžel Jan Šverma. K žádné výměně pak nakonec nedošlo.⁷⁹

Pro tajný vysílač bylo jedním z problémů to, že z domácí strany neměl pochopitelně žádnou odezvu, hlasatelé netušili, zda se v Protektorátu vůbec ví o existenci vysílání. To že je obsah vysílání v Protektorátě přijímán, se paradoxně dozvěděli od nepřítelů, kdy okupační síly daly instrukce českému tisku, aby polemizoval s obsahem vysílání.⁸⁰ Šverma a Slánský se pochopitelně po celou dobu snažili kooperovat vysílání státního rozhlasu s kominternovským v Užě. Toto jim však mnohdy znesnadňovaly ryze technické problémy. Šverma si Gottwaldovi stěžoval „‘Národní osvobození’ neslyšíme [...] Je to pro nás špatné, protože nemůžeme práci nijak koordinovat“, dále uváděl, že písemné verze relací dostávají s výrazným zpožděním.⁸¹ Stejně jako státní rozhlas se kominternovské vysílání vrátilo do Moskvy roku 1943.⁸²

Do organizace obsahu vysílání zasáhlo pochopitelně i rozpuštění Kominterny, kdy však Dimitrov rozhodl zachovat jednotlivé národní vysílače.⁸³ Z hlediska organizace vysílání byla Kominternu nahrazena tzv. Institutem 205.⁸⁴ Samotné vysílání bylo ukončeno 15. května 1945.⁸⁵

Samotné aktivity a jak už české redakce státního rozhlasu, či tajných vysílačů tvoří důležitou část zahraničních odbojových aktivit KSČ během druhé světové

76 Tamtéž, s. 23.

77 Dílčí část Gottwaldových komentářů byla publikována v jeho Spisech č. IX. (1954) a XI. (1955); K aktivitám Václava Kopeckého ve vysílání viz Pávová, Jana: Demagog ve službách strany: portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého. Praha 2008, s. 39–48.

78 Tajný vysílač „Za národní osvobození“, inventář. Praha 1991, s. 1.

79 Křesťan, J.: Hovoří Moskva, s. 5.

80 ANM, Bareš Gustav, kart. 28, Tajný český vysílač, s. 20–21.

81 Korespondence Šverma – Gottwald 8. března 1942. ANM, Bareš Gustav, kart. 28, strojopisné přepisy Švermových dopisů.

82 Tajný vysílač „Za národní osvobození“, inventář. Praha 1991, s. 1.

83 Dimitrov, Georgi: The diary of Georgi Dimitrov 1933–1949. New Haven 2003, s. 277.

84 VHA, sbírka Vzpomínek, Jiří Sládek, sign. 9047.

85 Tajný vysílač „Za národní osvobození“, inventář. Praha 1991, s. 1.

války. V textech relací lze vysledovat mnohdy vývoj koncepcí komunistické strany, jejich vztah k odboji, ale k poválečnému uspořádání. Obsah vysílání měl i vliv na situaci v Protektorátě, o čemž svědčí řada děkovných dopisů zasílaných členům redakce po válce.⁸⁶

86 ANM, Bareš Gustav, kart. 28, Tajný český vysílač, s. 2, 6.

Radio Broadcast from the Soviet Union during the World War II

The paper is, based on the accessible sources, focused on the radio broadcasting from the Soviet Union to the Protectorate Bohemia and Moravia during the World War II. The text primarily deals with the activities of the Soviet State Broadcast with regard to the Communist politician Rudolf Slánský. State Broadcast, from the organisational point of view, was not subordinated to the Comintern, however, it stayed under its influence since Georgi Dimitrov tried to interfere to the content of the broadcasting. The same applied to Rudolf Slánský who was subordinated in the party structure to Jan Šverma, a member of the Comintern secretariat. The paper focuses also on the practical aspects of the broadcasting, on the conditions under which the editors had to work as well as on the attempts of the Comintern and of the Soviet administration to interfere with broadcast content. After the Soviet Union was attacked by the Nazi Germany, the State Broadcast was supplemented with parallel independent radio that was subordinated directly to the Comintern. A brief history of both of these secret radios is also part of the text.

**KOMINTERNA V EVROPĚ.
PŘÍPADOVÉ STUDIE**

